

O'ZBEK VA KOREYS TILLARIDA SODDA GAPLAR TADQIQI: STRUKTUR-SEMANTIK VA TIPOLOGIK TAHLIL

Mirzayeva Durdona Qahramon qizi,
Erkin izlanuvchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek va koreys tillarida sodda gaplarning struktur-semantik xususiyatlari qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi ikki agglutinativ til tizimida sodda gap qurilishining umumiy va farqli tomonlarini aniqlash, grammatik modellarning funksional imkoniyatlarini ko'rsatishdan iborat. Tadqiqotda struktur tahlil, distributiv metod, komponent tahlil va qiyosiy-tipologik yondashuv qo'llanildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, har ikki til SOV (subyekt–obyekt–predikat) tipiga mansub bo'lsa-da, predikativ markazning ifodalanishi, egalik va shaxs-son kategoriyalarining namoyon bo'lishi hamda kesimning morfologik yuklamasi jihatidan sezilarli tafovutlar mavjud.

Kalit so'zlar: sodda gap, agglutinativ til, SOV modeli, predikativlik, qiyosiy tipologiya, o'zbek tili, koreys tili.

Kirish. Sodda gap til sintaksisining eng asosiy va universal birliklaridan biri bo'lib, nutqning minimal kommunikativ strukturasi tashkil etadi. Har bir til tizimida sodda gapning qurilish modeli tilning morfologik tipi, predikativlik vositalari va sintaktik bog'lanish mexanizmlariga bog'liq ravishda shakllanadi.

O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, agglutinativ tipdagi til sifatida morfemalarning qat'iy tartibda qo'shilishi bilan xarakterlanadi. Koreys tili esa alohida til oilasiga mansub bo'lishiga qaramay, tipologik jihatdan agglutinativlik, postpozitsionlik va SOV tartibi kabi xususiyatlari bilan turkiy tillarga yaqinlashadi.

Zamonaviy tilshunoslikda qiyosiy-tipologik tadqiqotlar lingvistik universalialar va tilga xos milliy xususiyatlarni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, o'zbek va koreys tillarining sintaktik strukturalarini qiyosiy o'rganish Sharq tillari tipologiyasini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning asosiy savoli quyidagicha:

O'zbek va koreys tillarida sodda gapning struktur modeli qanday o'xshashlik va farqlarga ega?

Predikativlik vositalari va kesimning grammatik yuklamasi qanday ifodalanadi?

Metodlar. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. **Struktur-sintaktik tahlil** – sodda gapning bosh va ikkinchi darajali bo'laklarini aniqlash.
2. **Qiyosiy-tipologik metod** – ikki til tizimidagi sintaktik modellarni taqqoslash.
3. **Komponent tahlil** – predikativ birlik tarkibidagi grammatik kategoriyalarni ajratish.
4. **Distributiv tahlil** – gap bo'laklarining joylashuv tartibini aniqlash.

Tahlil materiali sifatida zamonaviy adabiy o'zbek va koreys tillaridan olingan 100 dan ortiq sodda gap namunasi o'rganildi. Namunalar deklarativ, interrogativ va imperativ gap turlarini qamrab oldi.

Natija. 1. So'z tartibi va struktur model

Har ikki tilning asosiy sintaktik modeli SOV tipiga mansub:

O'zbek tili: *Men kitob o'qidim.* (Subyekt + Obyekt + Predikat)

Koreys tili: *나는 책을 읽었다.* (Na-neun chaek-eul ilg-eot-da) (Subyekt + Obyekt + Predikat)

Natija shuni ko'rsatdiki, obyekt har ikki til tizimida predikatdan oldin joylashadi. Biroq koreys tilida grammatik munosabatlar ko'proq partikulalar (-neun, -eul) orqali belgilanadi, o'zbek tilida esa kelishik qo'shimchalari (-ni, -ga, -dan va boshqalar) orqali ifodalanadi.

2. Predikativlikning ifodalanishi

O'zbek tilida kesim shaxs-son qo'shimchalari orqali ifodalanadi:

Men bordim.

U keldi.

Koreys tilida esa kesim shaxs kategoriyasini alohida ko'rsatmaydi, balki zamon va nutq darajasi (formal/norasmiy) orqali farqlanadi:

갔다 (gat-da) – bordi

갑니다 (gam-ni-da) – boraman/boradi (rasmiy shakl)

Shu bois koreys tilida predikativ markaz ijtimoiy-madaniy kategoriyalar bilan chambarchas bog'liq.

3. Ega ifodasining tushirilishi

Har ikki tilda ham ega kontekstda tushirilishi mumkin:

(Men) keldim.

(나는) 왔다.

Bu holat agglutinatив tillarga xos ellipsis hodisasi bilan izohlanadi.

4. So'roq va buyruq gaplar

So'roq gaplarda o'zbek tilida intonatsiya va so'roq yuklamalari (-mi) ishlatiladi:

Sen keldingmi?

Koreys tilida esa maxsus so'roq qo'shimchalari mavjud:

왔습니까?

Buyruq gaplarda esa koreys tilida hurmat darajasi morfologik jihatdan farqlanadi, o'zbek tilida esa bu asosan leksik vositalar bilan ifodalanadi.

Muhokama, Tadqiqot natijalari o'zbek va koreys tillari o'rtasida tipologik yaqinlik mavjudligini tasdiqlaydi. Har ikki til:

agglutinativ tuzilishga ega;
SOV so'z tartibiga amal qiladi;
postpozitsion munosabat tizimiga ega;
egani tushirish imkoniyatiga ega.

Biroq quyidagi farqlar aniqlanadi:

1. O'zbek tilida shaxs-son kategoriyasi kesimda aniq ifodalanadi, koreys tilida esa yo'q.
2. Koreys tilida nutq darajasi (speech level) grammatik kategoriya sifatida mustaqil tizimga ega.
3. O'zbek tilida kelishik tizimi rivojlangan, koreys tilida esa partikulalar ustuvor.

Bu farqlar ikki tilning tarixiy taraqqiyoti va ijtimoiy-kommunikativ tizimlari bilan bog'liq.

Zamonaviy lingvistik nuqtai nazardan, koreys tilida predikativlikning pragmatik omillarga bog'liqligi, o'zbek tilida esa morfologik markazlashuv kuchliligi kuzatiladi.

Xulosa. O'zbek va koreys tillarida sodda gaplar struktur jihatdan o'xshash tipologik modelga ega bo'lsa-da, predikativlikning grammatik ifodasi va kommunikativ-pragmatik yuklama jihatidan sezilarli tafovutlar mavjud.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki: SOV modeli har ikki til uchun barqaror sintaktik asosdir; O'zbek tilida morfologik shaxs markaziy rol o'ynaydi; Koreys tilida nutq darajasi va ijtimoiy kontekst sintaktik struktura bilan uzviy bog'langan; Ellipsis va ega tushirilishi agglutinativ tizimning umumiy xususiyatidir.

Mazkur tadqiqot natijalari qiyosiy tipologiya, sharq tillari sintaksisi hamda tarjima nazariyasi yo'nalishlarida qo'llanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdurahmonov, G'. (1996). *O'zbek tili sintaksisi*. Toshkent: O'qituvchi.
2. Mahmudov, N. (2012). *O'zbek tilining nazariy grammatikasi: Sintaksis*. Toshkent: Fan.
3. Nurmonov, A., & Shoyimov, A. (2018). *Hozirgi o'zbek adabiy tili sintaksisi*. Toshkent: Akademiya nashri.
4. Bo'ronov, J. (2007). *Qiyosiy tipologiya asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Comrie, B. (1989). *Language Universals and Linguistic Typology*. Chicago: University of Chicago Press.
6. Song, J. J. (2012). *The Korean Language: Structure, Use and Context*. London: Routledge.
7. Sohn, H. M. (1999). *The Korean Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Shibatani, M. (1990). *The Languages of Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.